

LÁCZAY MAGDOLNA

A Széchenyi terveit megvalósító Lónyayak

1. Lónyay Menyhértben a modern ember archetípusát tisztelhetjük

Az előadásom témájának megválasztásakor figyelembe vettem, hogy a Lónyay családnak, köztük a legismertebb tagjának, Lónyay Menyhértnek egykori lakóhelyén, Tuzséron milyen komoly történeti és emlékezeti munka folyik. Tíz éve rendszeresen szerveznek a település egykori birtokosa tiszteletére konferenciákat, kiállításokat, a hazai történetírás kiemelkedő tudósainak tollából jelentetnek meg tanulmányokat, és az alpolgármester úr, Klicsu Ferenc igyekezett a más megyei, más országbeli egykori Lónyay-birtokon élőket is megnyerni a lokális értékek ápolásához. Úgy gondolom, mégis van olyan új szempontja a múltidézésnek, amely közelebb hozza a mai emberhez azt a családot, amelynek tagjai saját koruk szinte minden problémáját és lehetőségét igyekeztek a legjobb tudásuk szerint megélni.

Ehhez azonban előbb a példaképként tisztelt Széchenyiről kell néhány gondolatot felidézniük.

Jókai Mór naplójában azt írja Széchenyi halálhíre kapcsán: „A Hunyadiak, Zrínyiek óta nem volt fényesebb név a magyar ég csillagképletei között; nem érte nagyobb gyász egy halottban a nemzetet, – majd így folytatja – egy nagy örökséget is hagyott számunkra: szellemének fényes örökségét, amiben mindnyájan osztozunk, mintha mind fiai, testvérei volnánk: azt a dicső példát: hogyan kell a hazát szeretni?”¹

A másik kortárs, Arany János többet is mond a *Széchenyi emlékezete* című versében. Felidézi Széchenyi István nemzetföltő aggodalmát, és felsorolja az általa elindított terveket, építkezéseket:

Elvész az én népem, elvész – kiálta –
Mivelhogy tudomány nélkül való

És már eszünkbe is jut, hogy felajánlotta saját jövedelmét a Magyar Tudományos Akadémia megteremtésére, majd Arany a további munkáiról is ír:

¹ JÓKAI MÓR: Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor, útleírás. II. k. Budapest, 1904. 241–242.

Hitel, Világ és Stádium! ti, három –
Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
De a lét és nemlét közti határon
Egekbe nyúló hármass pyramid!

...

Emléket, oh hazám mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugárral?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya,
Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz; –

Duna, Tisza... ez mely prüszögve hordja
Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;

És végül azzal vigasztalódik:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető *eszmévé* finomul,

...

A mai köznyelvben a már értelmezésre váró sorok összegzése, hogy Széchenyi munkássága éltető eszmévé finomult. Igaza volt a költőnek, hisz ő valójában a magyar nemzet polgárosodását elindító programokról, feladatokról, vagyis a jogi, gazdálkodási, a banki, pénzügyi reformokról, a közlekedés fejlesztéséről (folyószabályozások, vasútépítés) írt, ezekért dolgozott.

Ezek által a rendi társadalom polgárosodási esélyeiben bízó Széchenyi olyan utat ajánlott korának, amely a hazai viszonyokat jelentősen átalakítaná, és a békés átalakulással felzárkóztatná a magyar nemzet életét a számára is példaértékű nyugati, elsősorban az angol nemzetéhez.

A három évtizeddel fiatalabb Lónyay Menyhértet meghódították ezek az eszmék, sőt maga a gróf személyisége is. Tudjuk, hogy élete végéig látogatta, szellemi vezérének, példaképének tartotta. Széchenyi talán azt is sejtette, hogy milyen nehéz sorsot választott a fiatal Lónyay, aki a reformkor híres nemzedékének tagjaként részese lehetett az 1848-as forradalomnak és az azt követő szabadságharcnak, majd a megtorlás

idején, külföldi számúzetésben is képezte magát. Amíg „a legnagyobb magyar”² figyelhette, ígéretesnek tartotta a fiatalember közéleti szereplését, első lépéseit, írásait, sőt elismerte őt. Lónyay életrajzának rövid áttekintése is olyan értékekre hívja fel a figyelmünket, amelyek alátámasztják azt a feltevésem, hogy ő valóban a modern kori politika előfutára, aki a magyar polgárosodás elindításának az első államférfiai közé tartozott.

Az 1822-ben született Lónyay Menyhért életútja³ összefonódott a Márciusi ifjak nemzedékével, akikről Szekfű Gyula azt írta, hogy ők voltak az első liberális nemzedék, akik 1848/49-ben 25 év körüliek, és többségük, ha nem is vezetőként, de részt vett a forradalomban majd a szabadságharcban, ami életük meghatározó élményévé vált.⁴ A leveretés és az önkényuralom viszont kiegyensúlyozott gondolkodásra készítette őket. Nemeskürty István meghatározása közelebb hozza a mai korhoz az egykori ifjakat, mivel a kőszívű ember fiaiként emlegeti ezt a generációt, utalva Jókai nagysikerű regényére.⁵ Illés Iván pedig azt írta, ez az a generáció, aki a kiegyezés után a modern Magyarország megteremtője volt.⁶

Lónyay Menyhért ugyan része ennek a nemzedéknek, de életútja számos okból mégis sajátos, egyedí. Barátjának mondhatta Eötvös Józsefet, iskolatársa volt Madách Imre. A világ megismerése számára egybe esett Széchenyi gondolatainak befogadásával. A pesti egyetemen jogi végzettséget szerzett, és a kor gazdagabb ifjainak mintájára ő is utazásokon bővítette ismereteit. 21 éves korában, 1843-ban, már Bereg megye országgyűlési követe. Mindenben Széchenyi mellé állt, már az 1848-ban íródott *Pénzügyi leveleiben* a lassú fejlődést, a megalapozott hitelgazdaságot állította előtérbe. A közgazdaság elméleti és gyakorlati megoldásai egyaránt vonzották, később Deák őt kérdezte meg, valahányszor pénzügyekben dönteni akart. Még a politikai talentumnak tartott dualizmus kori külügyminiszter, Andrássy Gyula is őt tartotta szaktanácsadójának.

Lónyay 1849-ben, apja segítségével, a megtorlás elől számúzetésbe ment Párizsba, ahol a kor legnevesebb gazdasági egyetemi előadóit hallgatta, olvasta, míg a kegyelemről hírt nem kapott. Ekkor hazatért, és Dessewffy Emillel pénzügyi részvénytársaságok alapításán fáradozott. Nem csoda, ha a kiegyezés előkészítő munkálataiba is bevonták. Az előkészítések során több kérdésben alkudozni kényszerültek, és Deákék

² Kossuth Lajos Pest vármegye 1840. november 19-én tartott közgyűlésén tisztelte meg ezzel a jelzővel Széchenyit, majd egy évvel később megindokolta a *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól* című írásában. Lásd <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/felelet-gróf-szechenyi-istvanak-kossuth-lajostol-7157/> [letöltés: 2023.02.28.]

³ Lónyay Menyhért életútja. Lásd https://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset/Navbar/Framesetek/Lonyay%20eletutja%20frameset.html [letöltés: 2023.02.28.], és Cieger, András: *Lónyay Menyhért. Szerepek – programok – konfliktusok*. Budapest, 2008. Századvég Kiadó. Lásd https://www.academia.edu/39098198/Cieger_Andr%C3%A1s_L%C3%B3nyay_Menyh%C3%A9rt_Szerepek_programok_konfliktusok_Sz%C3%A1zadv%C3%A9g_Budapest_2008_ [letöltés: 2023.02.28.] [CIEGER, 2008]

⁴ SZEKFI GYULA: *Három nemzedék és ami utána következik*. Budapest, 1986. Gondolat. [SZEKFI, 1986]

⁵ NEMESKÜRTY ISTVÁN: *A kőszívű ember unokái. A kiegyezés utáni első nemzedék, 1867–1896*. Budapest, 1987. Gondolat.

⁶ ILLÉS IVÁN: *Nemzedékek, elitek, ciklusok*. Budapest, 1991. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 121–124. /Fehéren, feketén/

képviselőjében Lónyay tárgyalt. Jelezte viszont, hogy milyen nehéz, felelősségteljes számára ez a munka. A kiegyezés után előbb közös pénzügyminiszter, majd miniszterelnök lett. Programjába felvette az állami tisztviselők nyugdíját, a földadókataszter elkészítését, a tizedes súly- és mértékrendszer bevezetését, a céheket felszámoló szabad ipargyakorlást, a vallás szabad gyakorlását, a halálbüntetés eltörlését, a nők egyenjogúsítását, a választójogi reformot, a folyószabályozást, a vasútépítést, Buda és Pest egyesítését stb. Ezek alapján belátható, hogy a kor legfontosabb, a fejlődés legaktuálisabb feladatait akarta végrehajtani. Csakhogy a kivitelezéshez nem volt elég az ő jóakarata és a nemzet érdeke. Egyik legjellemzőbb javaslata, az állami kiadások szűkítésére, egy válságokkal teli korszakban észszerű és hosszú távon hasznos lett volna, de megosztotta kortársait, sokan eltávolodtak tőle. Gyenge pontjait kihasználták, sőt személyét is bántották, így lemondásra kényszerült. A közéletől azonban nem búcsúzott még el. Előbb birtokát, családi ügyeit igyekezett – kevés sikerrel – rendbe hozni, közben Szabolcsban elvállalta a Tisza-szabályozás Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulatának elnöki székét. Széles körű irodalmi tevékenységet fejtett ki, főleg a *Budapesti Szemle* szerkesztése révén. Az Akadémia tagjává választották, majd Eötvös halála után az elnöki széket is ő töltötte be. Az általa annyira kedvelt Széchenyi naplóját, hagyatékát megvásároltatta az Akadémia számára. A fentiekből látható, hogy programja milyen széleskörű volt, és valójában milyen jól összeegyeztethető lett volna a korszerűséggel, a modernizálással, de a kortársak egyéni érdekeivel már nem.

Magánélete, családi kötődése, felelősségtudata szintén eltért saját kortársaiétól. Számára minden körülmények között fontos volt a család összetartása, egymás segítése. A nők iránti tiszteletét különösen érzékeny és művelt édesanyja mellett később felesége, Kappel Emília is erősítette. Magánélete, családalapítása révén közel került a polgári élet értékeihez, feleségét mindenben, saját gazdálkodásukban is egyenjogú társnak tartotta.

A helyi és az országos viszonyok változásaiban, a lehetőségek és a veszteségek közepe kiváló tehetségének köszönhetően szinte élete végéig műveltsége tette őt ismertté, ugyanakkor ellentmondásos és meg nem értett emberré. Személyisége és pályája visszatekintő elemzése alapján benne a modern embernek azt az archetípust tisztelhetjük, aki egyszerre szeretné megőrizni régi értékeit és elérni az új céljait.

2. Miben segíthette a Lónyay család Széchenyi terveit?

A család történetéről többen írtak, de talán a legismertebb és legteljesebb az első, a Doby Antal okmányokkal kiegészített munkája 1895-ből.⁷ Doby az Árpád-házi királyok koráig talált iratokat, de úgy véli, még régebbi az eredetük. Feltételezése szerint nemzetségük a honfoglalók között már ott volt, első ismert ősök, Lóna Gurg a Keme nemzetségből való,⁸ mások a Koppány vagy a Csák nemzetségből származó ősökre utaltak. Számunkra ez a tény most kevésbé fontos, mert a néhány száz év-

⁷ FEÖLDY DOBY ANTAL: Lónyay család. Nagy-Lónyai és Vásáros-Naményi Gróf, Bárány és Nemes. Budapest, 1895. Pallas Részvénytársaság.

⁸ I. m., 8.

vel későbbi Lónyay családról szeretnénk többet megtudni. A feudális államban a hatalom alapja a földbirtok volt, de családi leltárt, inventáriumot nem találtam, kivéve a Lónyayak későbbi története szempontjából igen fontos Lónyay Gábor 1682-ben írt végrendeletét,⁹ hiszen innentől eredeztethető a család zempléni, beregi és a többi ágának vagyoni megoszlása. Ez azonban elég távol esik a XVIII–XIX. századtól, hiszen még a békésebb korban is változhattak a birtokviszonyok, ezért más módszert választottam. Megnéztem, hogy a XVIII–XIX. századi statisztikák szerint hol voltak birtokaik. Az így készült kimutatás tájékoztató jellegű, hiszen a birtokok nagyságáról és az esetleg azon a helyen lévő pusztákról nincs benne ismertetés. Alapul vettem Fényes Elek XIX. század közepén készült megyei és topográfiai statisztikáit (1839, 1842, 1847, 1851)¹⁰ és a Borovszky Samu által a századfordulón szerkesztett vármegyei monográfiákat,¹¹ ezek alapján megállapítottam, hogy mindkét időszámban jegyzetesen 110 településen voltak birtokaik. Nincsenek köztük azok a birtokok, amelyeket az 1860-as évektől kezdve – kifejezetten Lónyay Menyhért, illetve nagyrészt felesége – vásárolt, cserélt vagy eladott. Más esetben a női örököszt más néven említették, és ugyancsak hiányoznak az erdélyi uradalom és a Pest megyei, illetve a budai ingatlanok, legtöbbjük nem is maradt a család tulajdonában Lónyay halála után, ezek sorsáról Cieger András írt.¹² Ugyanakkor nem bontottam szét a családi megosztásban lévő földeket, mivel a Lónyayak politikai befolyása szempontjából ezt most nem tartottam relevánsnak.

Saját szerkesztés

⁹ MÉSZÁROS KÁLMÁN: Források a Lónyay család és Tuzsér XVII–XVIII. századi történetéhez. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. Tuzsér Községért Közalapítvány, 24–31.

¹⁰ FÉNYES ELEK: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostan állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. 1842.; FÉNYES ELEK: Magyarország statisztikája I–III. 1847.; FÉNYES ELEK: Magyarország leírása I–II. 1851.; FÉNYES ELEK: Magyarország geográfiai szótára I–IV. Pest.

¹¹ A Borovszky Samu által 1896–1914 között szerkesztett, *Magyarország vármegyei és városai (Magyarország monográfiája)* sorozatot, a hiányzó Bereg vármegyét pedig a korban leginkább használható helységnévtára és Lehoczky Tivadar *Bereg vármegye monográfiája* (1881) munkája alapján vizsgáltam meg.

¹² CIEGER ANDRÁS: A Lónyay–Kappel-vagyon nyomában. Egy „újarisztokrata” család vagyoni helyzete és életkörülményei a 19. század második felében, *Történelmi Szemle*, 40. évf. 1998. 1–2. sz. 87–112.

A birtokok tényleges nagyságát eme források alapján viszont még ennyire sem tudtam megbecsülni; csupán azt, hogy a legtöbb helyen néhány telekről volt szó. Ezt az is alátámasztja, hogy Fényes Eleknek a *Magyarország leírása* című statisztikájában a Lónyayakat minden megyénél az egyéb nemesek között emlegetik, egyedül Ung megyében sorolják a nevezetesebb birtokosok közé. Annak ellenére, hogy néhány településen, mint például Tuzséron, nagyobb birtokkal rendelkeztek.

Az érintett megyékre általában igaz, hogy igen magas a kismemesek száma, kevés a művelhető szántóföld, és még az arisztokratáknak sincs az ország más részein lévőkhöz hasonló nagy uradalmuk. A Lónyayak leginkább módos köznemeseknek, középbirtokosoknak lennének tekinthetők vagyonuk alapján, ennek ellenére a család történetében mindig vannak magas megyei tisztségeket betöltők, főispánok, alispánok, országgyűlési követek, udvarhoz közeli beosztásban dolgozók. Általában magasabb rangúakkal, arisztokratákkal házasodtak, de nem ritkák a rokonok közötti házasságkötések sem. Mindez arra enged következtetni, hogy azonos vagyonú sorstársaiknál sokkal jelentősebb befolyással rendelkeztek mind a saját birtokaik megyéiben, mind az országos politikában. Vajon mi volt az a családi ösztönző erő, amely a nagyszámú nemesség közül őket kiemelte?

A magyar nemesség társadalomtörténeti jelentőségét viszonylag későn kezdték kutatni, közel száz éve, hogy megjelent Szekfű Gyula¹³ és Mályusz Elemér¹⁴ iránymutató munkája, és új történetírói koncepcióval jelentkezett Hajnal István. Az ő szellemi örökségén induló kutatók – köztük én is – az 1980-as évektől kezdve a magyar rendiség titkait nemcsak új források, hanem új módszerek feltárásával is igyekeztünk megérteni. Előbb azonban néhány fogalmat, így a rendiségét is, pontosítani volt szükséges.

Kövér György a történeti rendi jogállásról azt írta, hogy az azonos jogállású, örökletesen kiváltságolt, érdekeit politikai síkon érvényesíteni tudókat tömöríti, másrészt a viselkedés-szociológiai szempontok érvényülését is feltárandónak tartja a rendiséghez való tartozás kapcsán, pl. speciális házasodási, foglalkozási, megszólítási stb. jellemzőik alapján.¹⁵ Utóbbi megközelítési mód különösen jelentős a rendi kiváltságok jogi elvesztése után, Szabolcsban pedig a szegény, birtoktalan nemesség nagy száma miatt. Mindezeket mérlegelve Kövér György a nemességkutatásnak a szempontjait hármastagoltságban, a vagyon- és jövedelemmegosztás, a tevékenységszerkezet, valamint a rang és presztízs vizsgálatában jelölte ki.¹⁶

Amennyiben a Lónyayakat a fenti szempontok alapján kíséreljük meg elhelyezni a magyar nemesség tagjai között, számos egyedi vonást vehetünk észre. A több megyére kiterjedő birtokrészek ellenére sem voltak jelentős uradalmaik, de a környezetükben nagy tekintélyű uraknak számítottak. Kutatásom néhány adatával kívánom mindezt

¹³ SZEKFŰ, 1986.

¹⁴ MÁLYUSZ ELEMÉR: A reformkor nemzedéke. Századok, 57–58. évf. 1923–1924. 7–45.

¹⁵ KÖVÉR GYÖRGY: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól az első világháborúig In: Gyáni Gábor – Kövér György (szerk.): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2001. Osiris.

¹⁶ KÖVÉR GYÖRGY: Középrend vagy középosztály(ok)? Társadalomteremtő fogalomalkotás Magyarországon a reformkortól az első világháborúig. Századok 137. (2003) 1119–1168.

alátámasztani, elsősorban Szabolcsra koncentrálva. Közismert, hogy a Tisza felső-magyarországi szakaszának megyéiben magas volt a nemesség létszáma, meghatározásukhoz azonban csak közvetett adataink vannak, a tisztújítások iratai, a napóleoni háborúk idején készült összeírások, végrendeletek stb. Kiindulásként figyelembe vettem a II. József-kori összeírást, amiről már elkészültek tudták, hogy nem pontos, így ez is csak becslésre alkalmas. A pontosításhoz felhasználhattam viszont az 1816-os megyei *Conscriptio popularis*¹⁷ és Fényes Elek 1839-es statisztikai és geográfiai leírását, amelyekből a települések lélekszámát úgy számoltam ki, hogy a különböző felekezettekhez tartozókat összeadtam. E két esetben ismerjük tehát a megye lakosságának a létszámát, és megtaláljuk a falvakét is. Amennyiben a statisztika hazai kiválóságának, Fényes Eleknek 1847-es felmérése szerint a megyei össznépeességéhez viszonyítjuk az 1840-es években készült nemesi összeírások adatait, úgy Szabolcs megye nemeseiről nagyobb számú mutatót kapunk, mint a Fényes Elek által ugyanekkor publikált arányszám. Az ő közvetett gyűjtési módszerével ez az arány 11,26%, míg a megyei a tisztújításkor készült összeírásból számolva a nemességnek a 15,3%-os részesedését mutathatjuk ki Szabolcsban.

Az alábbi táblázatban a csillaggal jelölt sorok a Szabolcs megyei nemesi összeírásokból származnak.¹⁸

A szabolcsi nemesség létszáma és aránya a megye lakosságában

Az adatközlés éve	Szabolcs megye lakosságának létszáma	A nemesség létszáma	Aránya %
1785–86	104 805	13 391	12,77
1793*		22 045	
1797*		21 730	
1816*	135 039		
1839	204 838		
1842–43	208 291	23 445	11,26
1844–45*	208 291	25 135	12,06
1847	220 719	24 859	11,27
1847*	(220 719)	33 885	15,35

Saját szerkesztés

2.1. Lónyay Menyhért köztük, értük, de nem velük élt

Valamennyi nemességre mutató adat az országos átlagtól jóval magasabb, de a gyakorlatban még többen tartották magukat a kiváltságos rendhez tartozónak. A valóság

¹⁷ MNL SZSZBMLT IV. 1. Fasc. 16. 1289. 1816 Conscriptio popularis

¹⁸ A felhasznált megyei összeírások jelzetei: MNL SZSZBMLT IV. 1. Fasc. 3. N. 633-639. 1793; Fasc. 13.N. 288. 1797 és a IV.A. 1/f1323-1327. kötetek; 45.cs. 268.d. 1845; 47.cs. 1362.d. 1847.

kiderítéséhez a településekig lemenő vizsgálatra volt szükség. Ezt a Rétközben lehetett elvégezni, ugyanis az ekkor 30 települést magába foglaló Felső-Tisza menti területnek minden településéről maradt olyan forrása, amelyből a teljes lakosság, és ezen belül az itteni nemesek számát is ismerjük. Nagy segítséget jelentett az 1816-os *Conscriptio popularis*, amely a nem nemes össznépességet és annak a településenkénti megoszlását is közli. Így a XVIII–XIX. század fordulójától a reformkor végéig tartó fél évszázad, a források szerint a II. József-féle és a reformkor végi összeírásoknak nagyjából felezési idejéből is vannak adataink, tehát a generációváltást is figyelembe vehettem. Ismerjük az 1793-as, az 1847-es nemesi catastrumokat, valamint Fényes Elek lakossági mutatóit az egész megyére, amiből kigyűjthettem az adatokat a Rétköz minden településére, így Tuzséra vonatkozóan is. Megjegyzendő, hogy az eredmények néhol értelmezést kívántak, például Kisvárda esetében csak a város egyik részét írták össze 1816-ban; illetve vannak olyan települések, amelyek mára más településbe olvadtak, de az eredmények lényegét ez nem érinti. Ezzel a kísérlettel láthatóvá vált, hogy a Rétközben, ahol a Lónyayak szabolcsi birtokainak zöme található, de még azoknak a megyéknek a falujában is, ahol a Lónyayaknak birtokaik voltak, összesen 110-ben, ők valóban tehetős, nagy uraknak számítottak, miközben nem mellékes még a gazdálkodás szempontjából sem, hogy ezen az ártérinek tekinthető területen a nem adózó nemesség aránya közelítette a lakosság egy ötödét. A helyi kismemesség szinte nincstelen, de számon tartotta jogait, így a választásokat, a tisztújításokat is.

Szabolcs megye, a Rétköz és Tuzsér nemességének mutatói
a megyei összeírások alapján

Térség	1816 család	1816 lakos	1839 lakos	1793 nemes	1797* nemes	1844/45 nemes	1847 nemes
Szabolcs megye	27.413	135.039	204.838	4.409	4.346	5.027	6.777
Tuzsér	89	253	437	7	4	4	4
A Rétköz aránya %	3.190 11,63%	16.590 12,28%	30.987 15,13%	689 15,62%	306 7,02%	934 18,58%	1.127 16,62%

Saját szerkesztés a már ismertetett források alapján

A más vidékeket kutatóknak a számok túlzottnak tűnnek. Különösen, mert akadt néhány egy birtokosú falu is – Ibrány, Tuzsér, Megyer, Vencsellő, Kanyár –, következésképp a többi településen még több kisbirtokos vagy nincstelen nemes élt. Példaként említhetjük Nagyhalászt, amelynek az úrbérrendezéskor (1772) felvett adatai szerint 25 ezer holdnyi határából 500 volt szántó, a falu lakossága pedig közelítette a másfél ezret. Az 51 nemes család 13 jobbágytelken osztozott, ahol 48 jobbágycsalád kereste a kenyerét. Hasonló viszonyokat mutatott Pátroha, Demecser, Kemece, Tiszabercel, Gáva is. Joggal kérdezhetjük, miből származott a nemesi tudatuk, ha vagyoni helyzetük ilyen ingatag volt? Mit várhattak tőlük, és mit kínálhattak nekik a reformokért küzdők?

A települések az Árpád-korban már léteztek; legtöbbjük először a várispánsághoz tartozott, és joggal feltételezhetjük, hogy az egykori harcosok utódai a szokásjog továbbélésével kiváltságaikat megőrizték. Pálmány Béla az egy telkes, a csak a kúriájukban élőkéről, a csak nemeslevéllel rendelkezőkről azt írja, hogy őket külön kategóriaként kell kezelni, még ha kis- és szegény nemesek is, mert ők a királytól és nem földesuruktól kapták kiváltságaikat, így országos nemeseknek számítottak.¹⁹ A tisztújításokon felhasznált vagyontalan nemesség zömmel belőlük verbuválódott, azonban nem voltak feltétlenül műveletlenek, sőt nem volt ritka, hogy a szabolcsi legszegényebbek közül többen is a fiaikat tanulni a pataki vagy a debreceni kollégiumba küldték, majd megyei tisztségekig jutottak, rangot, jövedelmet szereztek (Bónisok, Mikeczek stb.) Visszatérve a nemességkutatás kérdéséhez, láthatjuk, hogy nemcsak a vagyon, hanem a presztízs, a rang is képes volt őket kiváltságuk tudatában megőrizni, a közéletre motiválni. Erre utal az is, hogy a változások kezdetétől egyre jobban igyekeztek bekerülni a tisztújítási névsorokba, mert ragaszkodtak az egy és ugyanazon nemesség számukra megmaradt legfontosabb kiváltságához, a választójoghoz. Sőt, az 1848-as új censzos választójog bevezetése után, az országos választások előtt készített névjegyzékek bizonyítják, hogy még a régi jogon, tehát nemesi származásukra hivatkozva, több mint fél évszázadon át éltek a lehetőséggel. Utólag tehát még inkább látszik, hogy az elszegényedett nemesek hányan és hogyan használták fel a maguk hasznára a régi kiváltságot az új viszonyok között.²⁰ Ezt illusztrálандó az alábbiakban külön kiemelem a Rétköz két választókerületét, ahol a szabolcsi Lónyay birtokok zöme is volt, a kisvárdait és a nyírbogdányit, utóbbiban található a települések jelentősebb része.

A régi jogon választók a választásra jogosultak százalékában

választókerület	1869	1882	1890	1900	1910
Kisvárdai	23,7%	11,6%	7,8%	2,73%	1,12%
Nyírbogdányi	35,7%	24,6%	17,4%	11,4%	4,48 %
Szabolcs megyei összes	26,9%	13,7%	8,58%	3,87%	1,52%
országos összes	18,6%	10,9%	7,26%	4,14%	1,97%

Saját szerkesztés

Lónyay nem figyelt fel erre, és előre talán nem is láthatta, a modernizáció őket hogyan fogja majd érinteni. Nem érzékelte a csapdát, amibe kerültek, a térség gazdasági lehetőségeivel azonban sokat foglalkozott. A naplójában többször említi, hogy a me-

¹⁹ PÁLMÁNY BÉLA: A magyarországi nemesség társadalmi tagozódása (1686–1815). In: Mágánások, birtokosok, címerlevelek. Debrecen, 1997. 37–96. /Rendi társadalom – Polgári társadalom, 9. /

²⁰ MNL SZSZBMLT IV. B. 411. 113. doboz, Választási névjegyzékek

zőgazdasághoz nem igazán ért, de az árterek megszüntetésétől azt remélte, hogy több és jó minőségű földek szabadulnak majd fel. 1861. január 29-én ezt írta a naplójába:

„25-dikén egész nap Ibrányba voltam, a jó szánúton, midőn a nagy hidegben minden ér és tó majdnem fenéig fagyva volt. Használni akarám az alkalmat a rétes ibrányi határból jutott tag felesmerésére.

Bizon gyermekeim- és unokáimnak fogalmuk sem leend idővel, ha sikerülend a Tisza-szabályozási és lecsapolási munkálatokat véghez vinnem, mily rengeteg vadon nád, gyékény és sás borítja jelenben ezen oly dús földdel bíró területet.”

Hogy mekkorát tévedett, azt a következő fél évszázad válságai megmutatták! Az ármentesítés fázisai elhúzódtak, a lecsapolás után a föld egy része futóhomok, más része kotu (valójában jó termést ígérő, de gyakran a talajvíztől látogatott fekete homok) maradt, és elvesztek azok a közösen használt rétek, legelők, folyó menti erdők, halászható vizek, amelyek a legszegényebbeket is etették. Ezekre a szabályozás tervezői és kortársai sem gondoltak, hisz ilyen óriási környezetváltozást egyetlen generáció sem élt meg. Az viszont tény, hogy a kereskedelem fejlesztését nem lehetett a befagyott tavakra tervezni, a gépesítést az árvízhez igazítani. Lónyay Menyhért utódai azonban így is küzdöttek a föld meghódításáért, a mintagazdaságok kialakításáért. Bár a Lónyay-birtokon az első burgonya ültetése nem hozott sikert, de unokái, rokonai földjén, Kisvárdán kezdte meg munkáját a burgonyanemesítést sikerre vivő kutatóintézet, ahol Teichmann Vilmos 1930-tól egy sor olyan növényfajt nemesített, amelyekkel a rétközi földeken érdemes volt gazdálkodni. Ennek Széchenyi is örült volna, még ha a tagosítások nem is történtek zökkenőmentesen, és az új mezőgazdaság sok ember elszegényedésével, áldozatával formálódott.

A dualizmus korában a folyószabályozási és az ármentesítő munkák, tulajdonképp a belvíz elvezetések kivételével, befejeződtek. A munkálatok szorgalmazójának nevét őrzi a Lónyay-főcsatorna. Lónyay ekkor már ismét az országos politikával foglalkozott, de figyelme kiterjedt a Nyíregyháza-Ungvár vasútvonal építésére. Ez azonban megsebezte őt, megvádolták, hogy családja érdekében igyekezett befolyást gyakorolni, mivel sürgette a minél gyorsabb megvalósítást. Talán így is volt, de ahogy Cieger András által közölt leveléből tudjuk,²¹ még a testvérei is befolyásolni szerették volna, hogy kinek a birtokát érintse majd a vasút. Lónyay válasza egyenes, nem ő fog dönteni, hanem „az ország érdeke, melynél fő tényező én leszek, s ott hol az ország érdeke szól, a két testvér érdekét mellőzni fogom, mert ez a kötelességem.” Ugyanakkor leveleiből, naplójából és egész pályája alakításában mégis felfedezhető az az elfogultság, ahogy testvérei érdekeit segítette.

2.2. Az elsőszülöttnek és a család szeniorjának a felelőssége

Szabolcsban volt néhány család, amelyeknek tagjai hagyományosan részt vettek a megyei közéletben, néhányuk pedig az országgyűléseken is képviselték választóikat.

²¹ CIEGER ANDRÁS: Lónyay Menyhért, a politikus és a földbirtokos. In: Klicsu Ferenc (szerk.): Tuzsér és a Lónyayak. Tuzsér, 2012. Tuzsér Községért Közalapítvány, 55–56.

Közülük a Lónyayak mellett a Vayak és Dessewffyek emelkedtek ki a megyei tisztikar nemesei közül, míg a Kállayak éppoly régi családként a XIX. században sok energiát voltak kénytelenek fordítani megyei vezetői szerepük megőrzésére. A népes család sok kis apró birtokkal és jövedelemmel élte meg ezt a századot,²² de szeretették volna a családi hagyományt fenntartani, hiszen a Kállayak mindig tagjai voltak a megyei tisztikarnak, alispánok legtöbbször, de számosan voltak főszolgabírók, katonák és akadt közülük neves orvos is. Korábban a nemesség hivatalviselési előjogát, a nobile officium privilégiuma ugyan fenntartotta, de nem tartozott hozzá honorárium, viszont a XVIII. századtól jövedelmet kaptak a tisztviselők, méghozzá annyit, ami a Kállayak esetében nagyjából megfelelt a birtokaikból származó jövedelmüknek, vagy meghaladta azt. 1820-ban a táblabírói statusuk megvédése érdekében Kállay Péter összehívta a családot mint szenior, azzal az indoklással, hogy a „köztanácskozást azért elevenítette fel, mert „virágzásra lépett több új nemzetségnek példája nyilván taníthat bennünket, hogy a közös és osztatlanul maradt jószágok a famíliák gyarapodásának egy legnagyobb talpkövet teszik.”²³

A Lónyayak esetében is összefogott a család, talán a módszereikben voltak hasonlóak, de minden másban eltértek a megyei tisztikarban lévőkötől, különösen életmódjukban, képzettségükben. Lónyay Menyhért anyai nagyapja, Lónyay Gábor, már Ung megye főispánja, a sárospataki kollégium gondnoka, nagyanyja, Prónay Piroska bárónő, arisztokrata, akiknek deregnyői otthonában, ahol Menyhért a gyerekkora jelentős részét töltötte, könyvtár állt a gyermekek rendelkezésére. Nagybátyja, Gábor a közéleti pályáját szolgabíróként kezdte, majd a reformországgyűléseken 1835-től képviselte a megyét, és egyengette Kossuth politikai karrierjét, akinek híve lett. Ez nem zavarta a szintén az országgyűlésbe kerülő unokaöccsével való kapcsolatát, holott nyilvánvaló volt közöttük, hogy Lónyay Menyhért, akárcsak apja, Széchenyi programját támogatja. Édesanyja, Lónyay Florentina külföldön tanult, nyelveket beszélt, de lelkében magyar maradt, édesapja lojalisabb volt az udvarhoz, mint felesége. 1838-ban a pesti árvíz idején királyi biztósként szervezte a mentést, és érdemelte ki nemcsak a bajba jutottak, hanem József nádor elismerését is. Ez a néhány közismert életrajzi adat jól bizonyítja, hogy a Lónyayak inkább az országos ügyekhez álltak közelebb, magasabb iskolázottsággal, műveltséggel rendelkeztek, munkájuk során nagyobb összefüggéseket ismerhettek fel, vitathattak meg. A megyei tisztikar támogatására viszont szükségük volt, hogy követi megbízásokat nyerjenek. Ezért Lónyay Menyhért 1860-tól a következő másfél évtizedben többször hazautazott a megyei tisztújítások előkészítése érdekében. 1861-ben írt naplójába a Szabolcs megyei urakról²⁴ meglehe-

²² A Kállayak vagyoni helyzetét jól mutatja az 1797-es subsidiális összeírás. 1797-ben 21-en adóztak név szerint, összesen 2913 Ft-ot, és ez arra utal, hogy a megyében tisztségeik nélkül sokan megelőzték őket.

²³ MNL SZSZBML XIII.7. 1820. ápr. 5.

²⁴ LÁCZAY MAGDOLNA: Történelmi jelentőségű családok, személyiségek. In: L. M.: Sorsok a múltunkból. Nyíregyháza, 1988, 15–49. A kötetben többek között a Bónis, a Dessewffy, az Ibrányi, a Kállay, a Vay családokról és külön Lónyay Menyhértről olvasható tanulmány. Lásd még PÁLMÁNY BÉLA (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés almanachja. Budapest, 2002. című kötetben a 48-as első szabolcsi képviselőkről (Bónis Samu 149–153., Haczell Márton 330–332., Kállay Ödön 415–419., Somossy Ignác 786–788.) írt Lónyay véleményénél elfogulatlanabb portrét.

tősen éles megjegyzéseket jegyzett be. Leginkább Bónis Sámuelről, aki egykori pataki diákként Kossuth mellett tanult, őt minden körülmények között tisztelte, követte. 1848 tavaszán ő és Kállay Menyhért volt a megye országgyűlési követe, így ők tettek jelentést itthon a forradalom győzelméről. Bónis fiatalabb lévén, ő írta valójában a követi jelentést, aminek stílusa felkészült emberre vall. 1849-ben a koronát téti birtokán rejtegette, amiért halálra ítélték, végül hosszabb börtönbüntetést kapott, de az 1860-as években már ismét a megyei közélet vezetője lett; polgárosodó gondolkodását mutatja, hogy lányát a később híressé vált orvoshoz, Korányi Frigyeshez adta férjhez. Lónyay 1861. január 16-án részt vett a megyegyűlésen, amiről mégis azt írta:

„Reám a szabolcsi tanácskozás igen szomorú benyomást tett, a durvasággal párosult rövidlátás, minden kegyelet hiánya, személyes érdekek kirívó fondorlatai, éljenek utáni hajhászás, patriotismusban licitatio (*hazafiság hangoztatásában versenyzés*), folytonos gyanúsítás és kihívó túlbizakodás jellemzők.

Szegény főispán (*ekkor az idős Jármay Imre volt*) a legszomorúbb képet adá egy tekintélytelen főispánnak és egy elaggott, öreg, tehetetlen táblabírának. Bónis szónokolt, elmondván akármelyek miá (*miatt*) megváltozott véleménye, és már most rendezni kívánja a megyét sok 48-diki is 49-diki rezervátákkal (*mondhatjuk, hogy 1848/49 törvényei szerint*).

Bónis a vezető, ki még mindig azt hiszi, hogy a gorombaság a fő hazafiság jelleme, gyanúsítás első polgári erény, s hozzá egyik minából (*fenyegetésből, túlzásból*) a másikkal esik.”

„Alispánok Somosy és Kállay Emánuel lennének. Kállay miért popularis (*népszerű*), azt nem találhatom ki, talán mert goromba és parris ingenii (*vészmadár*) s nagy minákat (*fenyegétést*) csinál.”²⁵

A kimért és a logikus érveléshez szokott Lónyay idegen volt ebben a közegben, szeretne volna megnyerni a támogatásukat, de hamarosan felismerte, ebben a megyében nem a *Pragmatica Sanctio*, hanem a *Függetlenségi Nyilatkozat* szerint, vagyis Kossuth és nem Deák híveiként várják a jövőt. Felismerte, sőt tudta, Bónis most sem az ő, hanem a radikálisabb Határozati Párt mellett áll, sőt olyan törvényekre hivatkozik, amelyeket az osztrák udvar elutasít. Rövidesen elindult a kiegyezés iránti diplomáciai tapogatózás, és felismerte, ebben a megyében a gyors, radikális megoldást várják. Nem is érthette a kiváltságait feladó, de kárpótlásban nem részesülő kismemesség vezetőit, pedig a tagosítási perek az ő családját is utolérték. Másrészt nem vette észre, hogy a választás előtti helyezkedés hagyományos kortes beszédeit hallja, hiszen ahogy írja, a Bizottmány választási névjegyzékére több mint ezer név került, köztük még az emigrációban lévők és a katonák is. Feltételezhetően azért, mert a helyiek korábbi tapasztalataik alapján úgy gondolhatták, ez majd esetleg a kiváltságuk bizonyítéka lehet. A

²⁵ Naplójegyzeteinek 1861. január 1. és 1861. május 10. közötti részének kézirata, az MTA Könyvtárának Kézirat-tárában az MS 5305/252 jelzet alatt található. Kiadva: Lónyay Menyhért naplója. Szerk. DEÁK ÁGNES. Budapest, 2004. Az idézett részletet lásd: http://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset.html [letöltés:2023.02.28.]

racionális Lónyay nem értette, hogy nyíltan a 48-as törvényeket akarják, de eközben a régi nemesi jogaikat mentik. Olyanokra is megjegyzéseket tett, akikről tudhatta, hogy aktív országgyűlési követek voltak, s hogy az egyik elismert, felkészült ügyvéd, és talán azt is, hogy Kállay szoros kapcsolatot tart az emigrációval, Garibaldi támogatója. Nem volt számára szimpatikus, mai kifejezéssel élve, a megyei urak szónoki meggyőzési stílusa, önreklámozása sem, ezért előbb Berkeszre ment a Vay grófékhoz éjszakára, majd haza az övéihez. Egészen más beszámolót írt Bereg megye üléséről:

„20-dikán én meg Jancsi Bercivel (*két öccse*) Somba mentünk délre, s estvére bementünk Beregszászba, honnét az ugocsai főispán (öccse, Lónyay Albert) még éjjelre Szöllösbe bement. Kedélyes politizálással telt estvénk György bátyám (*apai nagybátyja*), Eötvös Tamás, Buday Sándor, Freiseisen együtt vacsoráltunk. Nekem jól esett politicalai éltém ezen első fellépése helyén, ezen régi, jó barátimmal és jóakaróimmal találkozhatni. Itt talán még legfagyosabb szobába háltunk hárman, testvérek.

21-dikén a bizottmányi ülésbe részt vettem. Igen szívélyesen fogadtak. Nyugodtan és szépen folyt a tanácskozás Uray Pál, Szintay, Horváth István, Janka (*beregi birtokosok, tiszttviselők*) régi jó esmerősím, örvendettek láthatni.

Szabolcs után jól esett ezen emberek közt lehetni. Buday igen jól elnökölt.” (1868-tól pénzügyminiszteri osztálytanácsos lett L. M.)

Szinte természetes, hogy öccseivel szívesen találkozott, hogy együtt töltötték beszélgetve az estét és az éjszakát, de érdemes azt is megnézni, miért volt elégedett a többiekkel. Cieger András közölte²⁶ azokat a leveket, amelyekben igyekszik megfelelő pályát ajánlani öccseinek, és kölcsönös segítségre ösztönözni egymást. „Nekünk, 3 testvérnek úgy kell kombinálnunk a dolgokat, hogy emeljük egymást, együtt tervezve és együtt tartva.” Úgy tervezte, legyen Albert és János képviselő és József főjegyző, de ennél is többre jutottak valamennyien. Még a korán elhunyt József is volt képviselő, emellett János Bereg megye majd Máramaros, Albert pedig Ugocsa főispánja lett bátyjuk tanácsaival és anyagi támogatásával. Később ugyanígy igyekezett egyengetni fiai pályáját. Az ifjabb Menyhért fiatalon elhunyt, Béla fia karrierjét, sőt vagyonát többször megmentette, csakhogy ő – bár a tehetsége és lehetősége megvolt rá – nem emelte a család rangját, sőt adósságainak törlesztése hozzájárult apja vagyoni helyzetének megroppanásához. Lónyaynak természetesen a család megerősítése fontos volt, a testvéreivel való levelezés jól bizonyítja, milyen erősen kötődtek egymáshoz, de a Habsburgokkal való egyezkedés előtt ennél lényegesen többről is szólt az a törekvés, hogy saját elképzeléseikhez támaszt találjon a megyék küldöttei között.

2.3. A nemzet érdekeiért, kompromisszumokkal

A Habsburgoknak az önkényuralom mérséklésére utaló első jelzéseire reagáló Lónyay már a nagyszabású, a jövőt befolyásoló országos politikát tervezte az 1861-es kísérletnél is. Tudta, hogy a régi kiváltságokat nem lehet visszaállítani, de azt is, hogy a hatalom megtartása érdekében a megyék újjászervezése is szükségszerűvé válik. Épp

²⁶ CIEGER, 2008. 99–100.

ezért, már 1861-ben igyekezett, ahol tudta, a megbízható embereit a megyei választmányokba, sőt azok élére megválasztatni. Híres volt a kompromisszumkészségéről, de arról is, hogy nem volt meggyőző szónok. Viszont számos kompromisszumokra épülő terve már ekkor nagyon közel esett Deák Ferenc elképzeléseihez. Az általa végtelenül tisztelt, és a naplójában csak öregúrként emlegetett Deákkal azonban vitái is voltak. Az egyik épp a megyék szerepével volt kapcsolatos. A kiegyezés előkészítse kapcsán Deák, Eötvös és a körükhöz tartozó reformerek tartottak a megyék korábbi önkormányzati jogának a helyreállításától. 1865-ben előbb lezavagták Lónyayt, majd javaslatára végül a választások előkészítésére mégis összehívták az 1861-ben megválasztott megyei központi választmányokat. Politikai előrelátásának oka elsősorban nem a megyei urak hatalmának a visszaállítása volt, hanem a kiegyezés minél szélesebb körű elfogadásának a reménye.

Míg Deák a közjogi kérdésekben, addig Lónyay a gazdasági reálpolitikában volt kiemelkedő. A *Politikai Hetilap* hasábjain 1865-ben²⁷ igen komoly helyzetértékelést közzölt. Úgy vélekedett, hogy egy állam hatalmát nem a fegyverek, sokkal inkább a gazdasági ereje adja meg. Éppen ezért azt írta le, hogy gazdasági érdekünk is a kiegyezés, mégpedig duális alapokon. „... csak a lényeg legyen meg; arra nagy súlyt fektetünk, ha a magyar pénzügyek kezelőjét magyar pénzügyminiszter helyett kamaraelnöknek nevezik is, csak hogy az a magyar törvényhozásnak legyen felelős;”

Mindezekből jól érzékelhető, hogy egyetértett 1848 nagy célkitűzéseivel, számára is fontos volt a nemzet önállósága, felemelkedése, de azt is érzékeltette, hogy ez csak a kölcsönös érdekek kidolgozásával történhet, és ezért a formális engedményeket kész volt elfogadni, tudva, hogy a kiegyezés során így jelentősebb eredményeket érhetnek el. Ő ebből a szemszögből törődött a megyékkel, és igen távol állt tőle az az életforma, amelyre a történelem a dzsentri nevet ragasztotta. Ahhoz, hogy megértsük Lónyay törekvését – hogy minél több olyan társat találjon, akikkel a gazdasági fellendülést megvalósíthatnák, a Széchenyi által elképzelt polgárosodást sikerre vigyék – a korabeli viszonyokat is fel kell idézni.

3. A magyar társadalom sajátos képződménye a „nemesi polgári rend”

Jókai már idézett naplójában igen találóan foglalta össze a magyar polgárosodás gondját. Azt írja, hogy Eötvös József már 1846-ban mondta, nekik világos programjuk van. „Négy szóból álla: Felelős kormány, népképviselői parlament.” Jókai később naplójába viszont már a részletekről ezt írta: „Igaz ez csak négy szó: de hogy az ige testté váljon, előbb romba kell dőlni a régi alkotmánynak, az utasításos követi országgyűlésnek s meg kell előbb szüületnie a népnek, egy magyar népnek, mely képviselőket válasszon... Csodák csodájának kellene történni, ha a népszabadság napja mégis felvirradna. Felvirradt. Márczius 15-ike volt 1848.”²⁸

²⁷ *Politikai Hetilap*, 1865. aug. 28. Lásd CIEGER, 2008. 121.

²⁸ JÓKAI MÓR: *Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor, útleírás. I. rész.* Budapest, 1904. 3.

A márciusi eseményekről és eredményekről az 1848. május 4-én bemutatott szabolcsi követi beszámolóban pedig az olvasható: „Ezen események megrázkódtatták hazánkban is az ősi alkotmány épületét, mely szűk vala már befogadnia az igénybe és számba megszorodott új nemzedéket – majd felsorolja az új törvényeket, és megállapítják – Azonban nagyot hibáznék, ha valaki azt hinné, hogy a munka már befejeztetett. A törvények meghozatala csak puszta szó vagy írott betű, és a törvény életbeléptetésének nehéz munkája még hátra van.”²⁹ Ha figyelembe vesszük azt a közhangulatot, amit a győzelem kiváltott és a leköszönő követek patetikus stílusát, feltűnik, hogy itt egyfajta jogkiterjesztésként értelmezik a forradalom győzelmét, szó sincs a nemesi rend megszűnéséről, kirekesztéséről.

Érdemes Kossuthnak az 1843-ban a *Pesti Hírlap*ban közölt cikkéből is idézni, hiszen neki szintén voltak aggodalmai amiatt, hogy hogyan, kivel fogják tudni megvalósítani a nagy reformokat.

„Magunk is nemesnek születve, természetes... bár a nemességnek adatott volna az isteni dicsőség, e nemzet regenerációját egyedül tökéletesen bevégezni! Nem megyen, uraim! – hiában, – a dolog így menni nem fog. A nemesség kétségtelenül főtényező leend mindvégiglen, és megérdemli, hogy az legyen, de egyedül nem maradhat; segédre van szüksége, különben működése hatását önmagán fogná szerttetördelni. E nélkülözhetetlen segéd pedig csak egy önálló alkotmányos középrend lehet, e nélkül nemzetünknek jövője nincs.”³⁰ Kossuth a következő években többször is visszatért a polgárság pótlásának a feladatára, és úgy látta, hogy a kiváltságos rend segítség nélkül sem elég tehetséggel (elsősorban anyagi), sem elég akarattal nem rendelkezik ehhez. Közben a legtöbb, felelősen gondolkodó kortársa is megszólalt ez ügyben, és voltak, akik a műveltséget, mások a vagyont tekintették hiányosnak, miközben nem vették észre, hogy a kisbirtokos nemességből a megyei tisztségekért tanulással küzdő családokból már kinőtt egy nem túl népes, de európai műveltséggel és komoly köz- és szakigazgatási ismeretekkel rendelkező szakértői, nemesi származású polgári réteg.³¹ Szabolcsban mindenestre akadtak ilyen felkészült vezetők, például Kállay András főispán, aki szívügyének tekintette a megye árvízmentesítését, ezért volt húsz éven át a Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítő Társulat választmányának aktív tagja, majd 1870-től alelnöke, Lónyay Menyhért halála után 1886–1888-ban a megválasztott elnöke. Lónyayval tehát együtt dolgozott, és egyike volt azoknak, aki felismerte benne az új értékeket vállaló felelős vezetőt. Lónyay halálhírét ezzel a bejelentéssel tette meg az Ármentesítő Társulatban. „Ez évben nagy veszteség érte a társulatot, id. gróf Lónyay Menyhért társulati elnöknek október hó 7-én történt elhunytával. A közgyűlés elhunyt elnöke iránti kegyeletéből a társulat legnagyobbszerű művét, a nyírvízgyűjtő csatornát, Lónyay-csatornának nevezte el, s az elnöki széket több mint egy évig betöltetlenül hagyja.”³²

²⁹ BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1900. 403.

³⁰ Pesti Hírlap, 1843. márc. 30. Idézi KÖVÉR, 2003. 1149–1150.

³¹ LÁCZAY MAGDOLNA: Gentry vagy dzsentri? Ez itt a kérdés? In: Halmos Károly – Klement Judit – Pogány Ágnes – Tomka Béla (szerk.): A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, 2009. Századvég Kiadó, 37–47.

³² BOROVSKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye. Budapest, 1900. 307.

Visszatérve az 1870–80-as évekbe, azt láthatjuk, hogy a dualizmus ténylegesen új fejlődési pályát nyitott. Lónyay nemcsak a kiegyezés előkészítésében, hanem az elindításában is kiemelkedő munkát végzett, miniszterként, miniszterelnökként óriási felelősséget vállalt. Az új törvények egész sora reformálta meg az oktatást, az igazgatási rendszert, a céhek után teret engedett a modern ipari fejlődésnek, de ezt a lendületet nagyon sokan nem tudták felvenni. A csalódott Lónyay a közvetlen politikai tevékenységtől visszavonult, de a közéletből, a nemzet szolgálatából nem. Mikszáth Kálmán regényeiben történeti hűséggel ábrázolta a társadalmat ekkor átalakító folyamatokat, sőt publicisztikájában még az okokra is rávilágított. Szerinte a kortárs gentryk már nem azok a gentryk, akikről régen beszéltek. Érdemes tehát ezt a fogalmat megvizsgálni.

A magyar társadalom a vártnál sokkal ellentmondásosabban változott, a már említett nagyszámú kisnemesség kiváltságait elvesztette, de a remélt, jó minőségű földek kevésnek bizonyultak, új hivatalok alig akadtak. Mikszáth Kálmán úgy látta, a középosztály kialakulásának az az akadálya, hogy Magyarországon nem a nemesi címekhez, hanem a földbirtokhoz volt tapadva a középosztály fogalma.³³ Másrészt az 1873-as, egész Európát érintő gazdasági válság szintén visszavetette a vállalkozásokra nyitottakat, hiszen először tapasztalták meg, mit jelent a hitel terhe. A lehetséges középosztályról, a gentry fogalmáról ekkoriban egy nagy vita alakult ki a sajtóban. Volt, aki azt sérelmezte, hogy mire már a nemesség, a polgárság és az értelmiség legjobbjai kialakíthatták a nemzetért felelős középosztályt, megjelent valamiféle elkülönülési, urizálási divat, és a dzsentrik kiváltságosként próbáltak élni. Erre a jelenségre már nem az angol, hanem a magyar írásmód a jobb, hiszen az angol eredetű szó jelentése Berzeviczy Albert szerint egészen más volt. Szerinte az angol nemesség, ahol a születési nemesség előjoga rég megszűnt, nem társadalmi osztály, hanem „inkább hivatal, a mágnási rang személyi, nem családi, s csak korlátozott öröklési joggal bír”. Másutt azt írja: „angol értelemben ez a szó (a gentry) annyit jelent, mint az egész művelt, vagyonos és tekintéllyel bíró középosztály, amelyben benne foglaltatnak a nagyobb földbirtokosok, a tudomány emberei, a jogászok, nagykereskedők, katonatisztek, papok stb. születésre való minden tekintet nélkül, csak gentlemannek kell az illetőnek lennie, innen a büszke közmondás, hogy a király valakit nobleman né megtehet, de gentlemanné nem!”³⁴

A fenti megközelítés sokat segít a Lónyayak közszerelésének a megértésében. A család történelme évszázadokon át a magyar érdekek védelméről szólt. Akadt közöttük erdélyi fejedelmi családtag, sőt Lónyay másodunokaöccse egyenesen Ferenc József megözevgyült menyét, Stefánia hercegnőt vette feleségül. Arisztokrata rokonok és barátok társaságában országos politikai programokat vitattak meg. Lónyay Menyhért csak 1871-ben kapta meg a grófi rangot, amikor annak már elsősorban a kitüntetés jellege maradt, mondhatni a monarchia elismerését jelentette. Pályája

³³ MIKSZÁTH KÁLMÁN: A magyar gentry. Pesti Hírlap, 1881. jún. 7. In: Kövér, 2003. 166.

³⁴ BERZEVICZY ALBERT: A gentryről. Nemzet, 1884. szept. 28., 29., okt. 1., 2. In: Berzeviczy Albert: Beszédek és tanulmányok. II. k., Budapest, 1905. Singer és Wollfner Kiadó, 243–244.

megítélésében a kortársak viszont eléggé ellentmondásosan vélekedtek, a történészek közül is csak kevesen merték elismerni. Lónyay személyisége nem követte a társadalmi szokásokat. Amikor kellett, nagy erővel szervezte, segítette Széchenyi, Deák, Andrássy tevékenységét, sokra tartotta Eötvös barátságát, de még ők sem tudtak hozzá közel kerülni. Juhász Lajos 1941-ben úgy gondolta azért, mert „az emberek megértéséhez, önmaga megkedveltetéséhez sohasem értett... Örökös elfoglaltsága, zárkózott természete, egyaránt megközelíthetetlené tették.”³⁵ Naplójának kiadója, Kónyi Manó 1885-ben viszont azt írta: „Egyáltalában, ha volt ember, kinek szívét a világ helytelenül ítélte meg, Lónyay Menyhért ilyen.”³⁶

Valóban sokat vállalt, és súlyos terheket viselt. Ha belegondolunk, hogy nyolc gyermekéből ötöt kellett eltemettetnie, két kisebb fia, Gábor és János felnőttkori eredményeit meg sem élhette, hogy vagyont a családja támogatására fordította, hogy jó szívvel kölcsönzött, ha nemes célt látott, akkor megérthetjük zárkózottságát. Lelki támasza a felesége, aki életük minden időszakában egyenrangú társa volt, helyette a családi gazdálkodást is vállalta, amikor kellett. Ennek volt köszönhető, hogy Lónyay elsősorban a Széchenyitől önként átvállalt küldetésnek igyekezett megfelelni. Ebben a munkában számíthatott a testvéreire, távolabbi rokonaira. Sajnos a gyermekeire nem feltétlenül, hisz az ifjabb Menyhért korán meghalt, Béla kedves, jószívű volt hozzá, de a vagyont tékozló életmódja sok gondot okozott neki. Apja halála után Gábor a gazdálkodásban, János pedig a diplomáciai pályán jeleskedett, de valójában nem folytatták apjuk közéleti tevékenységét. Bizonyára nagyon boldog lett volna, ha lányunokáinak a bátorságát, kitartását, hazafiságát láthatta volna. Sőt utódjaként tisztelte volna a szülő megmentéséért kutató és vagyont is felkínáló unokaöccsét, Ferencet.

Éppen ennek a kerek évfordulónak és a Tuzsérhoz kötődő kutatásoknak köszönhetően egyre teljesebb és méltóbb értékeléshez jutunk. Ehhez szeretnék magam is hozzájárulni, és őt a következő érvekkel méltatni.

4. Lónyay Menyhért a modern értelemben vett elitnek az egyik kimagasló alakja lett

A magyar sorskérdéseket kutató és elemző tudós, Bibó István 1942-ben, a háború veszélyének hatására, arra hívta fel a magyarok figyelmét, hogy nekünk van egy történelmi példánk, a magyar reformkor és az 1848-as törvényhozás példája, amikor a magyar nemesség – más társadalmi erő nem lévén – átvette a nemzeti elit feladatát. Az akkori magyar elit végig merete gondolni a reformkorban feladatait, és volt elég bátorsága azt végrehajtani. Elismerését fejezi ki, „hogyan milyen csoda tett egy egész társadalmi osztályt egészében annyira áldozatkésszé tenni, hogy kiváltságait ellenállás nélkül feladta.” Végül levonja a következtetését – „A reformkori magyar elitnek az a történelmi

³⁵ Lónyay Menyhért életútja. Lásd https://mek.oszk.hu/03200/03260/html/Index_elemei/Lonyay_cd_frameset/Navbar/Framesetek/Lonyay%20eletutja%20frameset.html [letöltés: 2023.02.23.]

³⁶ Uo.

érdeme, hogy nemcsak felismerte a rendi társadalomszervezet fenntarthatatlanságát, hanem volt bátorsága arra, hogy ennek következményeit le is vonja.³⁷

Kétségtelen, hogy Lónyay Menyhért e nevezetes réteg egyik vezéregyénisége lett. Nem törekedett rá, de az 1860-as években egyre szűkült az a kör, amelyik az átalakulás terveit kidolgozta, hiszen úgy hírlett, hogy öngyilkos lett Széchenyi, Teleki; meghaltak vagy emigrációban voltak kortársai közül igen sokan. Lónyay előtt azonban továbbra is ott volt a cél, a gazdasági fellendülés elindítása. Így ő ott vállalt munkát, ahol hiányzott a felkészült szakértő, azaz a gazdaságot befolyásoló pénzügyi irányításban. Ez ma sem népszerű. A kiegyezés utáni évtizedben az elit gyengülni látszott, lassabban alkalmazkodott a Lónyay nemzedékét követő generáció az átrendeződő világhoz. A tőlük elvárható felelősséget, az újkor új vezetőinek a szerepét viszont Bibó abban határozta meg, hogy az elit az élet élésére, finomítására és gazdagítására, az erkölcsi viselkedésre példákat adjon, kultúráját csinálja.³⁸ A reformkor nemesei azokat a feladatokat, amiket Bibó elvárt az elittől, teljesítették, csak hogy időközben szétesett az a közösség, amelyben magukat számon tartották. A következő generációk megítélésénél felmerülhet a kérdés, vajon az új nemesi elit – nevezzük így Bibó megfogalmazásával – kapott-e mintát, felkészítést, hogy a maga értékrendjét, kulturális tőkéjét, szokásait és kapcsolatait a maga sorsának formálásaként átalakíthassa, hasznosítani tudja.

Ha így tekintünk Lónyay Menyhért életútjára – akiben elsőként formálódott meg a nemes polgár –, láthatjuk, hogy erős hivatástudatot, magas színvonalú kultúrárt, tudást, emberséget, szolidaritást hagyott az utódokra.

³⁷ BIBÓ ISTVÁN: Elit és szociális érzék [1942]. In: Bibó István: Válogatott tanulmányok I. kötet. Budapest. 1986. Magvető, 239–240.

³⁸ I. m., 226–227.